

och motsättningar. Och Janerik Larsson går så långt att han tänker bort de nuvarande partierna:

”Tanken på nya partier och nya konstellationer, tillfälliga och baserade på gemensamma idéer snarare än gemensam historia och gemensamma maktanspråk, får inte definieras bort från början. Att de nuvarande partierna och motsättningarna dem emellan för all framtid skall behållas är inte något hållbart axiom.”

Revolutionär direktör

Drabbad av uppgivenhet inför insikten om risken att snart vara utsatt för en i grunden ganska irrelevant valrörelse, inger det ändå ett visst hopp att SAF:s informationsdirektör tillåter sig vara så radikal, för att inte säga revolutionär. För oavsett om nya partier till sist kommer att visa sig vara nödvändiga eller inte, behöver de gamla utmanas och ruskas om.

CARL JOHAN LJUNGBERG:

VAR SHAKESPEARE FASCIST?

”**H**ur kan tänkare kalla sig fascister, en doktrin som betyder att förneka all kultur?” frågades det nyligen i *Times Literary Supplement* apropå den franske författaren Pierre Drieu la Rochelle.

Den nya öppenheten för historia och klassiker betyder inte bara att många förr tabubelagda ämnen kan tas upp igen. Den innebär kanske också att den historiska värderingen kan bli rikare, mindre ensidig och mer ödmjuk inför sammanstatta idéer och händelseförlopp som under 1960- och 70-talen ofta avfärdades

med klichéer eller enkla teorier. Självfallet får man därför inte ursäktat alla idéer eller misstag ur det förflutna.

Traumatiska år

En som nu omvärderas är den finlandssvenske poeten, journalisten och politiske aktivisten Örnulf Tigerstedt (1900-1962) vars konstnärliga utveckling och idékonflikter behandlas i Göran Waltås doktorsavhandling i litteraturvetenskap *Poet under black banners: The case of Örnulf Tigerstedt and extreme right-wing literature in Finland 1918-1944*.

Tigerstedt var delvis typisk för det finlandssvenska ämbetsmänna- och officersskikt som sedan 1900-talet lojalt tjänat kungar och tsarer. Hans födelsemiljö godset Mustila med dess stora ägor och

Poet and black-banners: The case of Örnulf Tigerstedt and extreme right-wing literature in Finland 1918-1944 av Göran Waltå. Almqvist & Wicksell International, 1993.

livliga, kosmopolitiska sällskapsliv var en värld i miniatyr, brutalt ryckt ur sin tidlösa grace under den storpolitiska omvälvningen och den sociala oron i sekelskiftets Finland. För den känslige och stolte Örnulf Tigerstedt blev dessa år starkt traumatiska men också konstnärligt fruktbara. Han skrev utom dikter även essäer, romaner, resereportage och historiker – allt med moderniseringen och hoten mot europeisk kultur och traditionell livsstil som tema.

Drog en gräns

Och som ett motstånd mot att tiderna förändras ser Waltå Tigerstedts gärning, vari till svar mobiliserar konstnären hela känslighet och bildsinne fotat på klassisk och medeltida filosofi och på modern kulturkritik à la Nietzsche, Spengler Ortega y Gasset, med flera. Tigerstedt blev reaktionär därför att hans värld hotades, menar Waltå, och om han inte var fascist så var han dock auktoritär eller monarkistisk (han såg från början gillande på nazismen och fascismen, senare också på auktoritära rörelser som francoismen) men han godtog dem icke kritiklöst. Tigerstedt drog en gräns, olikt många generationskamrater och politiska allierade som på 1930-talet luftade macchiavellistiska och antisemitiska åsikter respektive godtog politiskt våld.

Djäv skaparakt

För Tigerstedt utspans en principiell, ödesdiger kamp om Europas andliga arv, hotat av modern massrörelse liksom av

den nedbrytning som skedde med det första världskriget. Av stor vikt för hans åsikter blev självfallet också bolsjevismens seger i Ryssland. Tigerstedt påpekade likheten mellan kommunister i Ryssland och liberaler och socialister i Väst, något som väckte mångas avoghet. Han godtog kapitalismen i en form som individernas djärva skaparakt men varnade för dess roll för att alstra rotlösa, urbana massor. Då han blev politiskt medveten just vid Finlands frigörelse kom han naturligt nog på de vitas sida i frihetskriget. Enligt Tigerstedt borde Finland upprusta inför det sovjetiska anfall som efter 1918 måste vara en ren tidsfråga. På Sveriges försvarsbeslut 1925 såg han med största oro. Inför Molotov-Ribbentropakten blev han som patriot och tysklandsvän djupt chockad – Tyskland hade varit det enda riktiga hoppet mot Sovjetryssland. Tigerstedt gick senare in i den populistiska eller fascistiska Lappo-rörelsen, men tog jämte andra snart avstånd från dess våldsmetoder.

Tillspetsade inlägg

Om Tigerstedt av födelse var världsmannen vars vanor och synsätt fick honom att undvika alltför utrerade åsikter, fick hans förtvivlan över en livsform som satts på spel honom i gengäld att göra tillspetsade inlägg i tidens frågor: demokratin, den sociala moderniseringen, Finlands ställning och den europeiska storpolitiken ej minst. Självfallet fanns det en psykologisk aspekt också. Waltå berör Tigerstedts förhållande till föräldrarna –

den geniale järnvägsingenjören och nyodlaren A F Tigerstedt och modern den begåvade men "dramatiskt" lagda och tidvis helt sängbundna Mary, född von Schoultz. Frukta och djup beundran betecknade banden, med pendling mellan revolt och lojalitet som följd.

Starka ledare

Var då Tigerstedt fascist, eller konservativ? Är de båda tänkesätten alls ideologiskt förenliga, kan man fråga. Waltås svar är att peka ut Tigerstedts likheter med författare som Pound, Céline, Drieu, Hamsun och andra som vände ryggen mot demokratin och önskade starka ledare för att bromsa upp masskulturen. En del ligger det i liknelsen. Tigerstedt hade sina rötter i en herrgårdsmiljö där de gustavianska traditionerna liksom vissa "former" kring 1900 ännu hyllades i allt från konst till politik. I en tänkvärd summering (i ett brev till John Landquist) skrev Tigerstedt, att han till åsikten var emot 1) panslavisterna med deras krigiska russifiering, 2) finskhetens ivrarna då de var emot all överhet, vilket försvagade Finland mot Ryssland, 3) de alltför svaga liberala (konstitutionella) finlandssvenskarna, samt 4) revolutionen som om den segrade torde fördärva allt annat.

Klassiska ideal

Som Waltå betonar hörde försvaret av det gemensamma riket mot Öster sedan gammalt till ödesfrågorna för de cirka 250 familjerna i finlandssvenskhetens so-

ciala överskikt. (Symbolen för denna urgamla vaktsyssla var militärakademien i Haapaniemi). Med sekelskiftets förryskning lyftes dock "utpost-idén" än mer fram, tanken att man var förpliktad att hålla europeiskt klassiska ideal levande mot det "formlösa", "slaviska" barbariet. Mot de finskspråkiga höll man kanske distans, men kände också samhörighet. Tigerstedt talade själv finska utan svårighet.

Absurd idé

Mer än brukligt i sin miljö kände Tigerstedt de klassiska texterna: Thukydides, Shakespeare, Goethe. Dessa andar såg självfallet människan som kluven, "ängel och best", i klassisk och kristen anda. Men inte är människan enligt dem helt ond! Klamrade sig då Tigerstedt fast vid detta bildningsarv, så att blotta försvaret av det i en svår tid blev "fascistiskt"? Idén är absurd. Waltå pekar visserligen på att fascisterna i flera länder stöddes av en "autoritär höger". Men detta stöd fick mycket växlande styrka. Enligt en hypotes av Göran Willner som återges skulle inte minst närvaron av en bred, realistisk litteratur i Frankrike, Storbritannien och Skandinavien ha fått dessa nationer att undgå en fatal, social radikaliserings. Att de ledande grupperna där inte var så socialt blinda berodde nämligen mindre på bättre verklighetskontakt än på intryckt från denna litteratur. I Tyskland och Finland däremot med dess romantiska fin-de siècle-diktning kom de sociala konflikterna i stället att estetiseras och dramatise-

ras. Hypotesen må vara för djärv, men förnekar dock inte kulturens viktiga roll.

Föga övertygande

Den invändning som en läsare gör är att fascismen var agnostisk, kategoriskt tillspetsad, konflikt- och våldsbenägen, samt värdesatte "blind" handling, medan konservatismen är kompromissvillig, betonar tidens prövning, och är för harmoni och inte konflikt: generationernas klokhet torde snarast avråda från fascistiska putscher och liknande tilltag. Kan då dessa läror alls förenas, ja, bli identiska? Forskaren Stanley Payne citeras med innebörden att autoritär konservatism ej är fascism. Allmänt är de samhällsvetenskapliga teorierna om fascism föga övertygande. Frågan om hur fascism "orsakas" blir heller inte löst i denna bok, som snarast belägger fascismens och konservatismens svår förenlighet.

Om den som hyser principiellt människoförakt, oro eller aggressivitet gentemot massan, "undermänniskorna", skall kallas fascist eller bara ond är en språkfråga. Det fanns hos Tigerstedt i all samsamhet en mycken genuin kulturell oro byggd på varsel om att seder och idéer av värde övergavs; inte så att han fruktade förändringen i sig men väl de fanor under vilka den skedde. Det gör att man kan anse att Tigerstedt då hans mest omogna aktivistfas väl var över ändå närmade sig kulturkonservativa synsätt.

Krig för dörren

Hur var det med Tigerstedts tyskvänlighet? Tveklöst utgick den icke ur antisemitism, utan ur en granskning av vilka värden och livsstilar som kunde hålla Europa samlat och hindra kaos. Praktiskt gällde det också att se en vapenbroder mot Sovjet. Av även omsorg om Finland sökte Tigerstedt komma till tals med Göring, när landet direkt hotades genom den tysk-ryska pakten. Opinionen misstolkade Tigerstedts resa till Sverige den gången som en flykt, just då vinterkriget stod för dörren.

Den olyckan var inte ensam. Då Tigerstedt 1944 sökte sig till Sverige fick han av politiska skäl genomgå en förnedrande prövning och internerades innan uppehållstillstånd gavs. Det var en på alla vis luttrad man som bosatte sig i Strängnäs och fyllde sina sista år med historiska skrifter, diktande och föreläsande i ABF.

Mörk stund

Nej, någon kulturförnekare eller ren misantrop var Tigerstedt knappast. Hans intryck av det tidiga 1900-talets sociala tumult gav honom dock en mörk syn på demokratin och parlamentarismen, men liknande bedömningar gjordes i andra åsiktsläger än hans. Waltås genomgång av Tigerstedt och hans idékretsar i en för Finland och Europa tung stund är både innehållsrik och tänkvärd.